

MOLUKKERS IN NEDERLAND: EEN GESCHIEDENIS VAN TRANSNATIONALE RELATIES¹

Fridus Steijlen

Nadat in 1999 op de Molukken een gewelddadig conflict uitbrak reageerden Molukkers in Nederland met onder andere stille tochten en noodhulp. Zij gaven daarmee uitdrukking aan hun loyaliteit met de Molukken. Bovendien onderstreepten zij daarmee de transnationale relatie die zij hebben met het land van herkomst. De kanalen die Molukkers in Nederland gebruikten voor de hulpverlening, maar ook het discours waarin de loyaliteit werd verwoord waren niet nieuw. Deze waren al in eerdere fasen van de transnationale relatie ontstaan. Molukkers immers, verblijven sinds 1951 in Nederland en zijn vanaf hun aankomst sterk op de Molukken gericht. In de loop van het meer dan vijftig jarig verblijf zijn de omstandigheden waarbinnen die transnationale relatie vorm kreeg veranderd. Was het bijvoorbeeld eerst moeilijk om rechtstreeks contact te onderhouden met de Molukken, later was dat geen probleem meer. En werd eerst de relatie tot de Molukken vooral in politieke termen verwoord, later werden de familierelaties dominant in de beleving van de relatie. Molukkers vormen in Nederland een etnische groep met een lange transnationale geschiedenis. In deze bijdrage wil ik die geschiedenis beschrijven en laten zien hoe het karakter van de transnationale relatie veranderde. Uiteraard begint de geschiedenis in de koloniale tijd.

Dekolonisatie

De relatie tussen Molukkers die nu in Nederland verblijven en de Molukken heeft een wat eigenaardige wordingsgeschiedenis. De meesten van de eerste generatie, waaronder ik versta de Molukkers die in 1951 als volwassenen naar Nederland kwamen, zijn op de Molukken geboren. Een klein deel van hen is elders in het toenmalige Nederland Indië geboren. Molukkers, dat wil zeggen vooral christen Molukkers, namen een geprivilegieerde positie in in de koloniale samenleving. Zij waren geziene rekruten voor het Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger (KNIL), maar ook werden zij bij uitstek in de archipel uitgezonden als onderwijzer of als dominee. In de koloniale tijd vormden Molukkers als het ware de rechterhand van de Nederlandse machthebbers. Sommige Molukse families woonden al meerdere generaties buiten de Molukken en waren als het ware ‘verindisch’t. Degenen die nog niet zo lang weg waren uit de Molukken keerden daarheen regelmatig terug. De geografische herkomst was een belangrijke organisatiebasis. Zo waren er organisaties als Jong Ambon en in de jaren dertig van de vorige eeuw een nationalistische beweging genaamd ‘Sarekat Ambon’. In plaats van Ambon zouden we nu Molukken lezen omdat in de koloniale tijd Molukkers Ambonezen genoemd werden.

Een andere belangrijke relatie bleef die met het dorp van oorsprong. Een belangrijke factor bij die oriëntatie op het dorp van herkomst speelt een geografische binding van familienamen. Op basis van de familienaam kan men achterhalen waar iemands familie oorspronkelijk vandaan komt. De implicatie daarvan is dat in dat dorp familie woont en de betreffende Molukker rechten en plichten aan de sociale organisatie van dat dorp ontleent. Op basis van het gewoonterecht de Adat zou men aanspraken kunnen doen op grond of vruchtgebruik van de zee. Maar ook is men gehouden aan de plichten die verbonden zijn aan de zogenaamde Pela-verbanden tussen Molukse dorpen. In deze Pela-verbanden is geregeld op welke wijze dorpen elkaar steunen bij gevaar of belangrijke gebeurtenissen in de levenscyclus. Het regelt een soort verwantschap tussen dorpen, waaraan vaak ook huwelijksverboden gekoppeld zijn. Vanwege deze rechten en plichten, waaronder het huwelijksverbod, is belangrijk te weten uit welk dorp men oorspronkelijk komt. Pela-schappen zijn door de voorouders overeengekomen en daartegen mag niet worden gezondigd.

Het einde van de Tweede Wereldoorlog betekende achteraf ook het einde van Nederlands Indië. In 1945 op 17 augustus, twee dagen na de Japanse capitulatie, werd de Indonesische onafhankelijkheid geproclameerd. De Nederlandse regering weigerde deze eenzijdige proclamatie te erkennen en ondernam actie om het heft weer in handen te krijgen. Dit resulteerde in een koloniale oorlog tussen de voormalige kolonisator en Indonesische nationalist. Onderdeel van de Nederlandse militaire macht was uiteraard het KNIL, waarin een groot aantal zogenaamde inheemse militairen dienst deden, waaronder Molukkers. Eind 1949 moest Nederland uiteindelijk alsnog de soevereiniteit overdragen aan een onafhankelijke Indonesië in de vorm van een Verenigde Staten van Indonesië. Voor de Indonesische nationalist was de federale structuur echter een koloniaal product, wat ertoe leidde dat al snel na de soevereiniteitsoverdracht de federatie afbrokkelde en plaats maakte voor een eenheidsstaat. Een deel van de Molukse intellectuelen, voormalige KNIL-militairen en conservatieve dorpschouwen op de Molukken zagen die ineenstorting van de federatie met lede ogen aan. Zij waren bang dat de Indonesische nationalist, zodra zij het in een eenheidsstaat voor het zeggen zouden hebben, hen de rekening zouden presenteren voor hun steun aan de Nederlanders. In een poging hun lot in eigen hand te nemen proclameerden zij op 25 april 1950 een eigen Zuid Molukse Republiek: de RMS. Het leeuwendeel van de Molukse KNIL-militairen die op dat moment nog in afwachting waren van hun demobilisatie uit het met de dekolonisatie overbodig geworden KNIL, steunden deze RMS-proclamatie uiteraard omdat zij in hetzelfde schuitje zaten als de intellectuelen en ex-KNILers op de Molukken. Lang bestond de RMS niet. Al in het najaar van 1950 vond een invasie van Indonesische troepen op de Molukken plaats. Waarna een deel van de RMS-beweging zich in de binnenlanden van het eiland Ceram terugtrok.

In ballingschap

De Nederlandse regering die op dat moment nog verantwoordelijk was voor de demobilisatie van de Molukse KNIL militairen kwam in een lastig parket. Tegengestelde belangen tussen de Indonesische en Nederlandse overheid en de Molukse militairen leidden uiteindelijk tot de overtocht van 12.500 Molukkers, overwegend Molukse ex-KNIL militairen en hun gezinnen, naar Nederland in 1951 alwaar zij uit militaire dienst werden ontslagen. In termen van de relatie met het land van herkomst gebeurde hier iets bijzonders. De meerderheid van de Molukse KNIL-militairen was zoals gezegd aanhanger van de RMS-beweging. Zij wilden ook het liefste naar de Molukken om daar met de RMS tegen Indonesië te vechten. Zij voelden zich echter gedwongen naar Nederland te vertrekken terwijl min of meer op hetzelfde moment op de Molukken de RMS beweging werd gedwongen zich terug te trekken op guerrilla posities in het binnenland van een van de Molukse eilanden. De Molukkers die naar Nederland vertrokken gingen daarmee op twee titels in ballingschap. Ten eerste als aanhanger van de RMS, of zoals zijzelf zeiden als staatsburger van die RMS. En ten tweede als lid van hun dorpsgenootschap. Dit was het begin van hun transnationale relatie.

Deze situatie zou echter slechts van korte duur zijn dacht men. Toen de Molukkers naar Nederland kwamen werd zelfs gesproken over zes maanden. De Nederlandse overheid verwachtte dat de Molukkers uit zichzelf naar Indonesië zouden terugkeren omdat zij niet zouden kunnen aarden in Nederland. De Molukkers op hun beurt verwachtten dat de Nederlandse overheid hen naar de Molukken zou terugbrengen, zoals hun recht was als voormalig KNIL- militair. Voor hen zou de demobilisatie uit het KNIL dan ook pas voltooid zijn als zij naar een vrije Zuid Molukse Republiek gebracht werden. De tijdelijkheidgedachte, het idee dat Molukkers slechts tijdelijk in Nederland zijn, bepaalde in sterke mate het overheidsbeleid ten aanzien van Molukkers. Deze was niet gericht op integratie maar op

potentiële terugkeer. Met andere woorden allerlei factoren bevorderden dat het lot van de Molukkers in Nederland onlosmakelijk verbonden bleef met de Molukken.

De relatie met het dorp van oorsprong werd in Nederland al vrij snel geïnstitutionaliseerd door de oprichting van kumpulans, van dorpsverenigingen zoals die ook in Nederlands Indië hadden bestaan en zoals die ook in het nieuwe Indonesië onder Molukkers buiten de Molukken werden opgericht. De basis van de kumpulans was in eerste instantie het dorp van oorsprong en als er in Nederland te weinig dorpsgenoten waren dan was de basis voor organisatie het eiland. De organisatie op dorpsniveau speelde een rol in de sociale structuur van de Molukse gemeenschap. Vertegenwoordigers van dorpen en Pela-dorpen gaven acte de presente bij levenscyclus festiviteiten als huwelijken en begrafenissen en het waren over het algemeen ook de oudere dorpsgenoten, zij die meer afwisten van de Adat die in die kumpulans leidende functies kregen. Het concrete contact met de dorpen van oorsprong bleef beperkt tot wat briefwisselingen. Geldinzamelingen voor de dorpen door kumpulans waren gericht op een eventuele terugkeer. Wat dus in die begintijd gebeurde was dat de sociale structuur van de samenleving op de Molukken een referentiekader was voor de sociale structuur van Molukkers in Nederland. Waar er sprake was van communicatie met de Molukken betekende dat dat men met elkaar communiceerde vanuit een vergelijkbaar platform. Van dorpsgemeenschap georganiseerd in Nederland tot dorpsgemeenschap op de Molukken.

De relatie met de RMS, de politieke relatie tot het land van herkomst, had een gedaantewisseling ondergaan. Het was van regio van herkomst, binnen de koloniale context, een niet erkend en te bevechten land van herkomst geworden. Naast de binding met de Molukken via de kumpulan ontstonden politieke organisaties die de Molukkers in Nederland verbonden met een fictieve, want niet gerealiseerde, republiek der Zuid Molukken waarvan Molukkers in Nederland zich staatsburger voelden. Het karakter van de RMS beweging in Nederland was supportnationalistisch. Omdat er op Ceram op de Molukken een guerrilla beweging was die zich op gezette tijden ook richtte tot de Molukse gemeenschap in Nederland bestond de 'politieke relatie' met de Molukken voornamelijk uit de plicht steun te zoeken voor de authentieke RMS beweging. De politieke relatie vormde een tweede dimensie van de transnationale relatie waarin Molukkers in Nederland zich verbonden voelden met een Molukse natie. Een imagined community, om de term van Anderson te lenen, met als territoriale basis de Molukken waarmee ook Molukkers in Nederland zich identificeerden.

Tweede generatie

Een tweede generatie Molukkers groeide in de jaren zestig op met diezelfde tijdelijkheidgedachte. Dat vanaf het eind van de jaren vijftig voor en na de Molukse woonoorden werden opgeheven en Molukkers werden gehuisvest in aparte woonwijken, dus dichterbij de Nederlandse samenleving, en Molukkers steeds meer gingen deelnemen aan het arbeidsproces veranderde niets aan die gedachte. In termen van Van Amersfoort en Verwey-Jonker, die probeerden onderscheid te maken tussen verschillende niveaus van integratie, kan men stellen dat Molukkers steeds meer functioneerden in de Nederlandse samenleving, maar dat hun loyaliteiten en emotionele binding vooral transnationaal waren en de Molukken gold. En dan een Molukken zoals zij die zouden willen zien: een vrije Zuid Molukse Republiek. Medio jaren zestig deden zich onder Molukkers in Nederland enkele cruciale veranderingen voor in de politieke oriëntatie op de Molukken. Nadat in het begin van de jaren zestig de RMS-guerrilla door het Indonesische leger werd opgerold en vervolgens de president van de RMS, mr dr Ch. Soumokil, in 1966 werd geëxecuteerd werd in Nederland een RMS-regering in ballingschap opgericht. Het karakter van de Molukse politieke beweging in Nederland

wijzigde daarmee van een ondersteunende beweging, supportnationalisme, in een beweging die van buitenaf het vaderland de RMS zou moeten realiseren. Deze drastische veranderingen in de RMS-beweging bevorderden ook een radicaliseringproces onder Molukse jongeren, die aansluiting zochten bij de tijdgeest van bevrijdingsbewegingen met een geloof in radicale acties om politieke veranderingen te bewerkstelligen. Vanaf het begin van de jaren zestig werden de acties van de jongeren harder en verschoven de doelwitten van hun acties zich van Indonesische vertegenwoordigers naar Nederlands publiek. De radicale acties bereikten een hoogtepunt in het midden van de jaren zeventig met een vijftal gijzelingsacties in treinen, het Indonesische consulaat, een lagere school en een provinciehuis. Centraal in de beweegredenen van de actievoerders, evenals in de motivaties van andere politiek gemotiveerde Molukkers, was dat Molukkers slechts tijdelijk in Nederland waren en dat zij de plicht hadden jegens het vaderland om te strijden voor de bevrijding daarvan. Er was geen idee over een toekomst in Nederland, deze lag in de Molukken of eigenlijk specifiek gesteld: in de te bevrijden RMS. De verbeelde natie die de transnationale relatie van de eerste generatie gedeeltelijk bepaalde, was dus ook van kracht voor de tweede generatie. Ook zij definieerden zich als lid van die Molukse natie.

Concrete contacten tussen Molukkers in Nederland en de Molukken waren er wel, maar deze waren beperkt. Ten eerste omdat bezoeken aan de Molukken te kostbaar waren en ten tweede omdat het politiek gezien niet acceptabel was om te gaan. De Molukken werd immers gezien als een door Indonesië bezet gebied en een bezoek daaraan was een vorm van 'verraad'. Dat neemt overigens niet weg dat al in de jaren zeventig bezoeken aan de Molukken werden gebracht. Dit was 'publiek geheim' en werd geaccepteerd omdat het om familiebezoeken ging.

Aan het einde van de jaren zeventig deed zich een, andermaal, cruciale verandering in de bezoeken aan de Molukken voor. Vanaf het begin van de jaren zeventig was onder Molukkers de behoefte gegroeid om zelf poolshoogte te gaan nemen op de Molukken. Nadat in de tweede helft van de jaren zeventig, na door de overheid gesponsorde oriëntatiereizen en publicaties over reizen naar de Molukken, verschillende taboes doorbroken waren, nam het aantal reizen naar de Molukken toe. Het gevolg was dat nieuwe relaties met de Molukken ontstonden. De transnationale relatie met de Molukken werd daardoor dynamischer en intensiever. De eerste generatie die op de Molukken geboren was hernieuwde haar relatie met het geboortedorp, terwijl de tweede en derde generatie een eigen invulling aan die relatie konden geven. Contacten met familieleden en dorpsgenoten resulteerden in uiteenlopende vormen van relaties. Er ontstonden verschillende ontwikkelingsprojecten. In eerste instantie richtte men zich met deze projecten op kerken. Deze werden verbouwd of van een kerkklok voorzien, Vervolgens kwamen projecten in de sfeer van infrastructurele verbeteringen aan bod. Er werden bruggen gebouwd, straatverlichting aangelegd, de drinkwatervoorziening verbeterd en zelfs projecten opgezet om kusten te beschermen tegen hogere waterstanden. Zeker in het begin moesten Molukkers uit Nederland en de Molukken leren met elkaar te communiceren. Corresponderen en praten over familieaangelegenheden was makkelijker dan samen beslissingen nemen over de beste aanleg van een drinkwatervoorziening. Omdat het werk van de kumpulans dankzij de projecten concreter werd werden meer mensen actief in kumpulan verband. Na verloop van tijd kwamen daar allerlei particulieren Molukse initiatieven bij². Men gebruikte dus in eerste instantie bestaande communicatie kanalen en structuren om een nieuwe intensievere inhoud te geven aan de transnationale relatie. Het tastbaarder worden van de transnationale relatie ging gepaard met een sterkere oriëntatie op het welzijn van de Molukken, dit betekende tevens een herformulering van de politieke relatie. Was voorheen voor de meerderheid de politieke dimensie van de RMS maatgevend, deze maakten plaats voor de directe dorps- en familierelaties. Niet dat de RMS gedachte volledig was afgedaan. Deze werd genuanceerder. Naast een kleiner wordende groep die bleef

streven naar de realisatie of herstel van de ooit uitgeroepen RMS, kreeg voor de meerderheid 'RMS' de betekenis van het recht op zelfbeschikking voor hun verwanten op de Molukken. Met andere woorden, RMS betekende vooral dat dorpsgenoten en familie op de Molukken het recht hadden over hun eigen politieke lot te beschikken. Opkomen voor een RMS betekende dus opkomen voor de belangen van de broeders en zusters op de Molukken. Anders gezegd werd de verbeelde natie, wat een abstracte notie is, vervangen door herkenbare personen. Het ideaal had niet meer direct te maken met de toekomst van de Molukkers in Nederland. Plat gezegd kon men in Nederland carrière maken en oud worden en toch opkomen voor zelfbeschikking van familie, dorpsgenoten en andere Molukkers op de Molukken. Een soort zaakwaarnemernationalisme dus.

Kern van de verandering in de transnationale relatie tussen Molukkers in Nederland en de Molukken vanaf het einde van de jaren zeventig is dat deze niet meer zo eenduidig was als in de jaren zestig en vijftig. Toen namen Molukkers hier functioneel deel aan de Nederlandse samenleving, maar was hun hart bij en lag hun toekomst in de Molukken. Vanaf het einde van de jaren zeventig ontwikkelde zich een band die Molukkers weliswaar frequenter in contact brachten met de Molukken, maar zonder dat hun positie in Nederland daardoor persé werd bepaald. In de jaren tachtig en negentig ontwikkelde deze relatie zich verder, mede dankzij allerlei vernieuwde technologieën en transportmogelijkheden. De contacten tussen Nederland en de Molukken werden gemakkelijker door opeenvolgend de fax, email, gsm en msn/chatten. En mede dankzij de toenemende welvaart werd het steeds makkelijker om op de Molukken op bezoek te gaan. Met als resultaat aan het einde van de vorige eeuw Molukkers steeds meer georiënteerd waren op een toekomst in Nederland, terwijl zij tegelijkertijd een intensieve relatie onderhielden met familie en 'dorpsgenoten' op de Molukken. In zekere zin maakten zij, weliswaar niet met de zelfde intensiteit, deel uit van zowel de samenleving hier als daar. Sansone(1992) beschreef een dergelijke situatie eerder voor Surinamers en noemde dat 'hangen boven de oceaan' wat staat voor een transnationale relatie die niet alleen verbeeld is maar in de praktijk vorm krijgt.

Reactie op het conflict

Op 19 januari 1999 liep een ruzie tussen een christelijke buschauffeur en islamitische passagier in Ambon uit de hand en resulteerden in een meer dan drie jaar durend geweld waarbij verschillende groepen in de samenleving in de Molukken met elkaar vochten. Een belangrijke scheidslijn in het conflict werd die tussen islamieten en christenen. In de drie jaren dat het geweld voortduurde vielen tenminste 5.000 doden vielen en op het dieptepunt van de crisis waren naar schatting 500.000 mensen ontheemd.³

De reactie van Molukkers in Nederland, voor de overgrote meerderheid christenen, op het uitbreken van het conflict was er een van ongeloof. Het idee dat christelijke en islamitische Molukkers in een bloedige strijd verwickeld raakten was onacceptabel in de gedachte van Nederlandse Molukkers omdat zij meenden dat de Molukken juist het voorbeeld van religieuze co-existentie waren. De Pela-verbonden garandeerden immers verbintenissen tussen dorpen van verschillende geloofsgroepen. De schok was met name groot omdat berichten over het gebeuren zeer snel Nederland bereikten met veel details over waar clashes hadden plaatsgevonden, wie daarbij betrokken waren en wie er dood of gewond waren geraakt. Dankzij de nieuwe communicatie technologieën konden Molukkers in Nederland even snel, of in sommige gevallen zelfs sneller, op de hoogte zijn van elke confrontatie als hun familieleden op de Molukken. Dankzij het internet verspreidde de informatie zich ook weer razendsnel onder Molukkers in Nederland. Internetsites die al veel door Molukkers

werden gefrequeenteerd begonnen te functioneren als dorpspleinen waar mensen informatie deelden.

De snelle en gedetailleerde berichtgeving maakte dat Molukkers in Nederland het gevoel hadden dicht bij het vuur te zitten. De namen van de straten waar gevechten plaatsvonden kenden ze van hun bezoeken, de namen van de slachtoffers ook en zij konden de ontwikkelingen meevoelen. Op het internet verschenen oproepen waarin men vroeg of iemand wist wat er met die en die oom of tante was gebeurd omdat er al een aantal dagen geen contact was geweest. Ook verschenen op internetpagina's alle geruchten die ook op de Molukken de ronde deden. Berichten over moskeen en kerken die aangevallen zouden zijn, over dorpen die waren platgebrand werden door verschillende mensen gepost (op het internet geplaatst) zonder dat deze informatie werd geverifieerd. Zo verschenen ook lijsten met de namen van slachtoffers die bij een bepaalde aanval om het leven waren gekomen. Ook deze lijsten werden niet altijd gecontroleerd, waarop soms (in een gunstig geval) de volgende dag de lijsten opnieuw verschenen maar dan met correcties. Het effect was uiteraard een grote verwarring over wat exact gebeurde, maar ook dat de betrokkenheid van Molukkers uit Nederland bij de gebeurtenissen toenam. Na berichten over een op handen zijnde aanval op een dorp zat men in ook in Nederland in de spanning over wat zou gebeuren. Men kon niets anders doen dan proberen telefonisch uitsluitsel te krijgen of te wachten totdat men vanuit de Molukken zou bellen⁴.

Direct na de uitbarsting van het conflict werden twee soorten acties ontwikkeld. Ten eerste werden initiatieven genomen om aandacht te vragen voor de situatie op de Molukken. Al na een paar weken, toen duidelijk was dat het conflict langer ging duren, werden in verschillende plaatsen met Molukse wijken stille tochten gehouden. Een actievorm die in Nederland en België in de jaren negentig sterk was opgekomen als reactie op zinloos geweld⁵. Zwijgend liepen Molukkers en Nederlandse sympathisanten met fakkels en omringd door een wit lint door de straten om aandacht voor het drama op de Molukken te vragen. In veel van die stille tochten liepen ook burgermeesters of andere lokale bestuurders mee om mede uiting te geven aan de zorg van de Molukse inwoners van hun gemeente. Een aantal van de stille tochten kreeg een nationaal karakter en werd in Amsterdam gehouden. Meerdere tochten kregen expliciet de boodschap mee dat christen en islamitische Molukkers geen vijanden van elkaar moesten zijn, zij aan zij liepen dan vertegenwoordigers van de (in Nederland kleine) groep islamitische Molukkers naast christenen. Organisaties als 'Vrouwen voor Vrede op de Molukken', opgezet door een christelijke en een islamitische Molukse vrouw, en de hulporganisatie HAIN (Hulp aan Ambon In Nood) droegen door hun interreligieuze samenstelling die vredes- en verdraagzaamheidsboodschap uit. In het eerste half jaar van het conflict kwamen Molukkers uit andere gemeenten met bussen om aan lokale stille tochten deel te nemen. Veel nationale publiciteit genereerden de stille tochten niet. De uitstraling bleef in eerste instantie beperkt tot lokale media en lokale politici en bestuurders, die werden gevraagd om deel te nemen aan een tocht.

We zien dat 'Nederlandse' instrumenten als stille tochten worden ingezet om ten eerste mensen te betrekken bij de zorg die men heeft en ten tweede om een signaal af te geven naar de Molukken. In feite gebruikte men de stille tochten dus om naar twee kanten binnen de transnationale relatie te communiceren. De spanning binnen de Molukse gemeenschap begon na ruim een half jaar dat het conflict voortduurde te stijgen. Er werd gesproken over infiltratie door Indonesische provocateurs die de verhoudingen binnen de Molukse gemeenschap zouden moeten verstoren. Op internet verschenen berichten over een Indonesiër die in Nederland of Duitsland zou zijn geland en op weg zou zijn naar Molukse wijken om te provoceren. Op dezelfde Molukse internetfora werden incidenten tussen islamitische en

christen Molukse bediscussieerd om te achterhalen of het conflict al was overgeslagen naar Nederland dan wel of er sprake was van een onschuldig incident.

Tot tweemaal toe bracht een delegatie van vooraanstaande Molukkers uit Nederland een officieel bezoek de politieke leiders van Indonesië. Omdat een belangrijk deel van de delegatieleden leden van de RMS-regering in ballingschap was, werden de contacten in de media geduid als een erkenning van de RMS door de Indonesische overheid. Ten onrechte aangezien de Indonesische regering toen, evenals haar opvolgers tot nu toe tegen separatisme was. De ontvangst van de delegatie door Indonesische voorlieden was eerder een poging van de Indonesische politici om zoveel mogelijk krachten te bundelen die een einde konden maken aan het conflict. De RMS speelde op dat moment in het conflict geen eigen rol. Er was geen sprake van een RMS-groep die aan het conflict deelnam, veel RMSers in Nederland vonden het op dat moment zelfs prematuur om te praten over een toekomstige RMS, zij waren van mening dat eerst het conflict diende te stoppen en de wonden moesten zijn geheeld alvorens de discussie over de politieke toekomst van de Molukken kon beginnen. De RMS-regering in ballingschap op haar beurt benadrukte in die eerste periode dat de RMS niet betrokken was. De RMS-president suggereerde zelfs dat Indonesië eerst een einde aan het conflict moest maken alvorens hij bereid was met de Indonesische regering te praten. Aan islamitische kant werd de RMS door enkele leiders wel gebruikt voor mobilisatie tegen de christenen. In hun retoriek was het conflict een poging van de RMS om de Molukken Islam-vrij te maken en af te splitsen van Indonesië. Dit gebeurde onder andere door de Laskar Jihad, een islamitische strijdgroep met als thuisbasis Yogyakarta op Java die zich vanaf mei 2000 in het conflict mengt. Mede in reactie op de sterke positie van de islamieten en de steun die deze zouden krijgen van militairen en politie wordt in het najaar van 2000 door een Molukse arts op Ambon het FKM (Front Kedaulatan Maluku; Front voor Soeverein Molukken) opgericht. Mogelijk om steun in Nederland te vinden 'her-'proclameert deze FKM de RMS en profileert zich vooral als een christelijke beweging. De steun voor de FKM op de Molukken groeit onder de christenen die zich door de binnenlandse steun aan de islamieten bedreigd voelen. In Nederland is men over het algemeen terughoudend in de steun aan de FKM omdat men een escalatie van het conflict voorziet.

Oud discours en bestaande kanalen

Het voortduren van het conflict in de tweede helft van 1999 zorgde voor veel onrust binnen de Molukse gemeenschap. Er kwamen stemmen op om een internationale interventie macht naar de Molukken te sturen, waarbij Molukkers uit Nederland zich konden aansluiten. Er ontstonden geruchten over geldinzamelingsacties om wapens voor de christenen te bekostigen. Vanaf het moment dat in de loop van 2000 de Laskar Jihad zich op de Molukken in het conflict gaat mengen wordt de stemming grimmiger. Kleine groepjes Molukse jongeren in Nederland beginnen van de Nederlandse regering te eisen dat deze ervoor zou zorgen dat de Verenigde Naties een interventiemacht naar de Molukken stuurt. Doordat deze radicaal klinkende jongeren een gewillig oor vinden bij enkele Nederlandse journalisten lijkt het alsof we in de zomer van 2000 een heuse radicale en potentieel terroristische jongerenbeweging zien ontstaan. Twee groepen laten vooral van zich horen. Ten eerste de Vrije Molukse Jongeren, die dreigementen uiten in de richting van de toenmalige premier Kok voor het geval hij de kwestie Molukken niet op een vergadering van de Verenigde Naties aankaart. Kok refereert in zijn toespraak op het laatste moment inderdaad aan de Molukken, wat wordt gezien als een overwinning voor de radicale jongeren. De tweede groep wordt gevormd door de organisaties People Against Genocide en Maluku Warchild. Verbindend element tussen deze groepen is een Molukker, een voormalig blauwe baret (lid van een UN-vredesmacht), die

zegt slechts woordvoerder of doorgeefluik van de organisaties te zijn. Hij roept ook om een internationale interventiemacht waarbij Molukkers zich kunnen aansluiten, eist namens de organisaties enkele bommeldingen en brandstichtingen op en suggereert dat een van de organisaties een dodenlijst heeft. In 2001 en 2002 worden in verband met genoemde organisaties en de brandstichtingen meerdere Molukse jongeren opgepakt en gedeeltelijk veroordeeld.

De aandacht van lokale politici en bestuurders die werden gemobiliseerd door de stille tochten was overigens niet onbelangrijk. Al in 2000 werden initiatieven genomen om materiele hulp aan de vluchtelingen op de Molukken te bieden. Gedeeltelijk werd dit gedaan via bestaande kanalen. Bijvoorbeeld de kumpulans, de dorpsverenigingen die al jarenlang bezig waren met het organiseren van kleinschalige ontwikkelingshulp. Voor veel kleinschaliger initiatieven was de steun van lokale politici onontbeerlijk. Op nationaal niveau werd eind 2000 het initiatief genomen voor een landelijke campagne 'Samen voor de Molukken'. Het waren onder andere de burgermeesters van Leerdam en Krimpen a/d IJssel die mede het initiatief namen voor deze landelijke hulpcampagne, met een giroactie en benefietconcerten, die werd gecoördineerd door het Rode Kruis. Geld inzamelen in Nederland is uiteraard maar een deel van de materiele hulpverlening. Belangrijk is ook om het geld op de juiste bestemming te krijgen. Gedeeltelijk gebeurde dit door Molukkers die zelf het geld gingen brengen naar familieleden of naar stichtingen op de Molukken die zij van voor het conflict kenden of die later waren opgericht. Een centrale rol in de materiele ondersteuning was weggelegd voor het netwerk van Tifane dat als een van de weinige Molukse organisaties sterke lokale partners had. Dit waren Baleio Maluku, een samenwerkingsverband van Molukse NGO, en de katholieke kerk op de Molukken die via Titane in Nederland Molukse nijverheidsproducten verkocht. De actie 'Samen voor de Molukken' leverde uiteindelijk in 2001 vijf en een half miljoen gulden op.

Na de eerste officiële Molukse delegaties die in 1999 door de Indonesische autoriteiten werden ontvangen volgen er nog velen. Mede op basis van wederzijdse bezoeken ontstond een uitwisseling van gedachten tussen Molukkers in Nederland, op de Molukken en elders in Indonesië over oplossingen voor het gewelddadige conflict en de manier waarop daarna nieuwe conflicten konden worden voorkomen. Conferenties in Nederland en Indonesië moeten bijdragen aan een duurzame oplossing van het conflict, waarbij gesproken werd over de rol die de oorspronkelijke adat kan spelen. De voormalige Nederlandse premier Ruud Lubbers was zelfs voorzitter van een meerdaagse conferentie op Clingendael, waar Nederlandse Molukkers en Molukkers uit Indonesië en de Molukken gezamenlijk praten over het conflict.

Een eerste waarneembare stap naar vrede op de Molukken komt uiteindelijk als in februari 2002 in Malino op Sulawesi een vredesakkoord tussen islamitische en christelijke leiders wordt gesloten. Het akkoord komt tot stand onder auspiciën van de toenmalige Indonesische ministers Jusuf Kalla en Susilo Bambang Yudhono. Het voorwerk had echter plaatsgevonden in een serie bijeenkomsten waarbij vooraanstaande Molukkers uit Java betrokken waren. Bijzonder aan de bijeenkomst in Malino was dat vertegenwoordigers van de centrale overheid voor de eerste keer meer deden dan alleen symbolische bezoeken afleggen. Pogingen van onbekenden om het vredesakkoord vlak na sluiting te ondermijnen door op een demonstratie ter ondersteuning van het Malino-akkoord te schieten mislukten. Kleine groepjes vluchtelingen keerden terug en langzaam ging het op de Molukken in de richting van reconciliatie. Molukkers in Nederland waren over het algemeen terughoudend in hun optimisme. Het viel nog te bezien of het conflict echt afgelopen was. De Laskar Jihad trok zich grotendeels van de Molukken terug in oktober 2002. Het FKM bleef op gezette tijden voor onrust zorgen. De leiders van de FKM waren in verband met het hijsen van RMS-

vlaggen in 2002 gearresteerd en moesten voorkomen op verdenking van separatisme. In 2003 was het rond 25 april, de verjaardag van de RMS, gespannen op de Molukken. Er werden vlaggen gehesen en er werd aantal arrestaties verricht. Ook in 2004 was er weer sprake van spanning rond de 25ste april. Toen echter sloeg de vlam opnieuw in de pan. Nadat een groot aantal vlaggen was gehesen en een demonstratie van FKM-ers door politie was begeleid, gingen islamitische groepen in de aanval op wat volgens hen steun aan separatisme was. Er vonden enkele heftige confrontaties plaats waarbij ruim 40 mensen werden gedood en 10.000 mensen ontheemd raakten. In Nederland had de nieuwe confrontatie direct effect doordat men opnieuw aandacht vroeg voor het gebeuren in de Molukken. Dit was het bewijs dat het conflict nog steeds niet was afgelopen en dat de Indonesische overheid niet te vertrouwen was. Het discours rond het kortstondig opgelaaide conflict was soms heftig van toon en leek te suggereren dat de situatie terug was bij af, zoals het was tijdens het hoogtepunt van het conflict na de binnenkomst van de Laskar Jihad.

Transnationale geschiedenis

De reactie van Molukkers in Nederland op het conflict op de Molukken legt een loep op de transnationale relatie van Molukkers. De intensieve communicatie tussen ‘hier’ en ‘daar’ laat zien hoezeer de Molukkers in Nederland en de Molukken het belangrijk vinden om van elkaar op de hoogte te zijn en dus elkaar als relevante ander beschouwen. De vredesignalen die moesten uitgaan van verschillende activiteiten in Nederland wijzen op de veronderstelling dat gedrag ‘hier’ ook effect heeft op gedrag ‘daar’, het gaat er immers van uit dat men ‘hier’ een voorbeeld kan geven. Het idee van invloed uitoefenen op de situatie ‘daar’ kwam natuurlijk nog sterker naar voren in de delegaties die naar Indonesië en de Molukken reisden in de hoop een bijdrage te leveren aan de oplossing van het conflict. De noodhulp die werd geboden past in dezelfde categorie. Bij deze vormen van communicatie en pogingen om invloed uit te oefenen werd in feite gebruik gemaakt van kanalen die al waren ontwikkeld vanaf het moment dat Molukkers in Nederland aankwamen.

In de relatie die Molukkers in Nederland onderhouden zien we een aantal interessante ontwikkelingen die ons iets zeggen over de manier waarop transnationale relaties vorm krijgen. Molukkers in Nederland waren vanaf het begin sterk op de Molukken gericht, zij zagen hun toekomst niet in Nederland maar op de Molukken. Molukkers in Nederland zagen zichzelf als lid van de Molukse natie die het recht had op een onafhankelijke staat, maar dit recht niet ten uitvoer kon brengen omdat de Molukken door Indonesië werd bezet. Men sprak wel over het vrije deel van de Molukse natie. Er was weliswaar sprake van enige communicatie tussen Molukkers ‘hier’ en ‘daar’ maar er was geen sprake van een intensieve communicatie. Molukkers konden niet terug, zij waren ballingen. Hun transnationale relatie bleef daardoor beperkt tot een identificatie met de ‘verbeelde’ Molukse natie en deelname binnen sociale structuren die refereerden aan de sociale structuur op de Molukken. Vanaf de tweede helft van de jaren zeventig als de RMS lager op de publieke Molukse agenda komt te staan en Molukkers intensiever contact met de Molukken krijgen, kan worden gesproken van het begin van transnationale relaties. Molukkers in Nederland begonnen, in eerste instantie via familie en dorpsgenoten, ook deel te nemen aan de Molukse gemeenschappen op de Molukken. Er is op dat moment meer sprake van wederkerigheid, bovendien was er op dat moment ook meer dan een ideologische notie dat men tot dezelfde natie behoorde.

De levenssferen via welke de transnationale relatie vorm krijgt zijn dezelfde als bij andere migrantengroepen. De sterkte bindingen ontstaan op het niveau van familie en dorpen van

oorsprong. De transnationale relatie wordt vooral concreet in de ondersteuning vanuit Molukkers in Nederland aan de Molukken op verschillende niveaus. Voor de ene is dit ondersteuning van de familie, voor anderen het dorp of eiland en weer anderen meer algemeen de Molukken.

Het is frappant om te zien op welke wijze de recente geschiedenis van Molukkers in Nederland doorwerkt in hun transnationale relatie met de Molukken. Ondanks de moderne technologieën en transportmogelijkheden is het de intensivering van onder andere de dorpsverenigingen de kumpulans die bijdragen aan een institutionalisering van de relatie met de Molukken. De kumpulans en andere Molukse organisaties die betrokken waren bij kleinschalige hulp vormen bij uitstek ook weer het netwerk waarop een beroep wordt gedaan als er op de Molukken een conflict uitbreekt en men hulp wil bieden.

De transnationale relatie tussen Molukkers in Nederland en Molukkers op de Molukken ontwikkelde zich vanuit een situatie van pure ballingschap naar een van 'hangen boven de oceaan'. Waarbij al vroeg kanalen werden ontwikkeld die het voor Molukkers mogelijk maakten om vanaf het moment dat de contacten intensiever werden concrete inhoud te geven aan die transnationale relatie. Wat de geschiedenis van de transnationale relatie van Molukkers ook duidelijk maakt is dat die relatie vanuit Molukkers niet alleen gericht is op de Molukken. Het is van groot belang dat de Nederlandse samenleving ook betrokken raakt bij de zorg voor de Molukken, vandaar de stille tochten en de hulpacties. Transnationalisme betekent daarom ook niet dat Molukkers zich van de Nederlandse samenleving afwenden. 'Hangen boven de oceaan' betekent deelnemen in beide gemeenschappen. Dat betekent ook dat men compassie van de Nederlandse omgeving verwacht voor de betrokkenheid bij de Molukken. Tijdens een discussie in de Balie in Amsterdam in 2001, nog tijdens het conflict maakte een Molukker dat zeer duidelijk: "ik ben lid van een Nederlandse politieke partij en een vakbond. Maar als ik vraag om solidariteit voor de Molukken krijg ik geen reactie. Waarom ben ik lid geworden van die partij en vakbond?" Transnationalisme lijkt in eerste instantie te gaan over de relatie met het land of dorp van herkomst, maar heeft evengoed te maken met de deelname aan de Nederlandse samenleving.

Literatuur

- Aelst, P. van (2000). De antiracistische protestgolf in België. In Th Sunier, J.W. Duyvendak, S. Saharso & F. Steijlen (red.) *Emancipatie en subcultuur : sociale bewegingen in België en Nederland* (pp. 50-74). Amsterdam: IPP
- Anderson, B. (1991). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. New York: Verso.
- Bräuchler, B. (2003) Cyberidentities at war : religion, identity, and the Internet in the Moluccan conflict. In: *Indonesia*, (75), 123-151.
- Manuhutu, W. & H. Smeets (2000) Maluku manis, Maluku menangis : De Molukken in crisis: een poging tot verklaring van de geweldsexplosie op de Molukken. Utrecht: Moluks Historisch Museum.
- Sansone, L. (1992). *Hangen boven de oceaan: het gewone overleven van Creoolse jongeren in Paramaribo*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Spyer, P. (2002) Fire Without Smoke and Other Phantoms of Ambon's Violence: Media Effects, Agency, and the Work of Imagination, in: *Indonesia*, (74), 1-16.

Steijlen, F. (1996) *RMS van ideaal tot symbool. Moluks nationalisme in Nederland 1951-1994*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Steijlen, F. (2001) *Kerusuhan. Het misverstand over de Molukse onrust*. Utrecht: Forum.

Walgrave, S. (2000). De paradox van de witte beweging in België. In Th Sunier, J.W.

Duyvendak, S. Saharso & F. Steijlen (red.) *Emancipatie en subcultuur : sociale bewegingen in België en Nederland* (pp. 50-74). Amsterdam: IPP

¹ Met dank aan WimManuhutu en John Schuster voor hun commentaar op een eerdere versie van deze bijdrage. Deze bijdrage is gebaseerd op langdurig onderzoek binnen de Molukse gemeenschap. Zie ook Steijlen 1996 en Steijlen 2001.

² In 1986 werd in Amsterdam een bijeenkomst over hulp aan de Molukken georganiseerd door de Molukse organisaties Pemuda 20 mai en Gerakan Daerah Amsterdam met als titel 'ketong punya hubungan'. Op deze bijeenkomst bleek de variatie van hulpprojecten. Zie ook diverse uitgaven van het blad Kora Kora.

³ Zie voor achtergronden van het conflict Manuhutu 2000

⁴ Voor de impact van internet en andere moderne communicatiemiddelen als VCD's zie ook Spyer 2002 en Bräuchler 2003. Molukse internetfora: www.dlm.org; www.maluku_tabakar_nijmegen.homestead.com; www.rms-maluku-fsl.org.

⁵ Zie voor het fenomeen van stille tochten en witte marsen Walgrave 2000 en Van Aelst 2000.